

KÉT ARCKÉP

Keleti István és Kovács Ildikó

Az idén huszadik alkalommal került megrendezésre Szabadkán a Gyermekszínházak Nemzetközi Fesztiválja. Néhány éve egy elméleti konferencia is kapcsolódik a rendezvényhez, melynek témája ezúttal: *A gyermekszínház nagy tanítómesterei és alkotói*. A meghívott előadók szabadon dönthettek, hogy a világ valamelyik jelentős személyiségének munkásságát kívánják-e elemezni a nemzetközi hallgatóságnak, vagy a saját házuk táján néznek körül.

Amikor a felkérést megkaptam, azonnal eldöntöttem, hogy azt a két magyar alkotót fogom bemutatni, akik kiemelkedő pedagógusként és rendezőként egyaránt elsősorban gyerekekkel és gyerekeknek csináltak színházat. Elhatározásomat egy általam többször kifogásolt körülmény is befolyásolta: a szabadkai rendezvénysorozat két évtizede összemosza a gyermekszínházat és a bábjátékot. Az sem mellékes, hogy a két személy egyike határon túli magyarként élt, éppen úgy, mint a Vajdaság lakosságának jelentős része, és egy kétnemzetiségű városban, Kosztolányi és Csáth Géza szülőhelyén nyílik alkalmam beszélni egy másik ország kisebbségéhez tartozó művészről.

Az alábbi írás néhány ponton eltér a Szabadkán elhangzott angol nyelvű változattól. Az előadásban a könnyebb érthetőség kedvéért az említett személyek egy részének neve nem szerepelt, az itt közölt változathoz viszont elhagytam azokat a magyarországi olvasó számára fölösleges információkat, amelyek a külföldi hallgatóság előtt nem nélkülözhetők. Mint az ilyen jellegű konferenciákon általában, a megszólalás időtartama korlátozott volt.

*

A magyar gyermekszínház, illetve bábszínház két kiemelkedő alakját szeretném bemutatni önöknek. Amikor rájuk esett a választásom, még nem tudtam, hogy Plutarkhosz szellemében egy párhuzamos életrajzot fogok írni. A tudós görög író Párhuzamos életrajzok című műve kötetiben mindig egy görög és egy római személyiség életrajzát állítja párhuzamba. Én csak egyetlen „bibliont” kínálok, amelyben két olyan művészpedagógust mutatok be, akiknek az életútja látszólag nagyon különböző, valójában mégis meglepő hasonlóságokat árul el.

A kiindulópont kísértetiesen egybeesik: mindketten ugyanabban az évben, 1927-ben születtek. Keleti István januárban, a Vízöntő, Kovács Ildikó az év végén, Mikulás napján, a Nyilas csillagöv jegyében. Ha több idő maradna

a misztikus párhuzamok taglalására, még elmélkedhetnék a monogramjuk egyezésén. Erre akkor jöttem rá, amikor jegyzeteket készítettem a készülő dolgozatomhoz, és csak monogrammal akartam őket megjelölni a füzetemben, ekképpen: K. I. és K. I.

Az effajta külsőségek, tudom jól, számárságok. Lássuk inkább a nyilvánvaló különbségeket. Az első természetesen az, hogy egyikük (ahogy illik, az „idősebb”) férfi, másikuk nő. Ez a körülmény természetesen nem hanyagolható el sem a rendezői, sem a pedagógusi pályán, erre azonban aligha érdemes szót vesztegetni. Arra már inkább, hogy más-más műfajban működtek: Kovács Ildikó a bábjáték, Keleti István az irodalmi színpadok, ifjúsági és gyermekszínházak területén. Fontosabb azonban a kettőjük közötti földrajzi távolság: Keleti Budapesten élt és dolgozott, Kovács Ildikó működésének java része Románia területére, Kolozsvárra, Nagyváradra és Marosvásárhelyre esett. Ennek a két körülménynek köszönhetően joggal feltételezhető, hogy nem is ismerték egymást, sohasem hallottak egymásról.

A történelem úgy akarta, hogy már gyerekkorukban mindketten megismerjék a kisebbségi lét megpróbáltatásait. Keleti kamaszként származása miatt élte át a megkülönböztetés fenyegetéseit (a nyilas időköt egy barátjuk vidéki birtokán, hamis papírokkal vészelte át), Kovács Ildikó pedig Ceaușescu diktatúrájában járta ki a zsarnokság hátborzongató iskoláját. Idejekorán meggyűlölték a rendszert, amelyben éltek, éppen ezért soha nem akartak egy csöppnyi hatalmat sem szerezni a maguk számára. Inkább közösségeket szerveztek. Mert hamar megtapasztalták, hogy pöffeszkedő zsarnokok tombolása idején veszedelmes dolog a közösség. Mármost az olyan, amelyet nem maga a hatalom hozott létre. Amelyet nem diktátorok irányítanak. Az ilyen közösségnek ereje és saját akarata van.

Mindketten egyszemélyes pedagógiai intézmények voltak. Soha nem tanítottak „igazi” színiiskolában, vagyis felsőfokú intézményben, mégis nemzedékek kiválóságait nevelték fel. Sokat vitatkozunk manapság arról, igazi hivatásuk a rendezés volt-e, vagy inkább a pedagógia. Én azt gondolom, olyan színészpedagógusok voltak, akik színházcsinálás közben tanítottak. De nem is ez a jó szó a tevékenységükre. Nem „tanítottak” a szó sokszor elkopotott értelmében, hanem példát mutattak, mint minden igazán jó pedagógus. Személyiségük sugárzása teremtett színházi alkotásokat és alkotó egyéniségeket.

Keleti színésznevelő munkásságához rendkívüli és élete végéig módszeresen gyarapított műveltsége biztosította a municiót. A magyar irodalom alapos ismerete mellett ez három pillérré épült: a görög filozófiára, Goethére és Thomas Mannra. Mindezt pedig áthatotta Rudolf Steiner és az antropozófia, amellyel a Török Sándor lakásán félig-meddig titokban működő körben ismerkedett meg. Az antropozófia egyrészt világnézet, másrészt önismeret és szellemi áramlat, amely arra tanít, hogy a létező és kézzelfogható folyamatok mellett számos érzékfeletti dolog is létezik körülöttünk. Az antropozófia tanulmányozásának köszönhető, hogy Keleti sajátos színházcsinálása képes volt arra, amit egyik volt tanítványa így fogalmazott meg: „tanácstalan fiatalembereket tanított meg gondolkodni, élni, összetartani”.

Életműve három szakaszra bontható. Működésének első meghatározó szakasza a Budapesti Műszaki Egyetem Irodalmi Színpadán bontakozott ki, amely később Szkéné néven folytatta működését. Irodalmi estek mellett olyan produkciók születtek itt, mint a *Tükör által homályosan*, Ingmar Bergman irodalmi forgatókönyvének színpadi változata, Szophoklész *Antigonéja*, az *Aucassin és Nicolette* feldolgozása, Mrozek két egyfelvonásosa, a *Nyílt tengeren* és a *Piotr Ohey mártírsága*. A témaválasztás is jól tükrözi a hatvanas évek amatőr mozgalmának jellemző tendenciáját: szembefordulni a hivatalos, hivatásos színházban uralkodó szemlélettel. A „szocialista realizmus” fantazmagóriája jegyében elszürkült kőszínházak helyett Keleti színháza kócosabb, időnként a formalizmus zsdanovi bélyegére is rászolgáló előadásokat kínált az egyetemista és nem egyetemista ifjúságnak. Szerencsére megtehetette, mert az amatőrökre kevésbé figyelt a hatalom. A pártállami korifeusok vigyázó szeme oktondi módon nem vette észre, hogy éppen a legveszélyesebb korosztályt fertőzi meg az avantgárd újító szelleme.

Amikor 1969-ben átvette a Pinceszínház vezetését, még merészebb lett: most a középiskolásokat célozta meg. Itt már az is előfordult, hogy meggyűlt a baja a hatóságokkal. Amikor például a leghűségesebb szövetségese, Mezei Éva rendezésében bemutatták **Eörsi István** *Huligán Antigoné* című egyfelvonásosát. A darab a 68-as forradalmak leverése utáni családottságról szól, és azt vizsgálja, hogyan válik egyre becstelenebbé egy jobb sorsra érdemes közösség.

Mezei Évának köszönhetően ebben az időszakban kerültem én is közelebbi kapcsolatba

[...]